

Діалоги. Наука. Література. Про себе. Книга 5

Станіслав Лем

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

Переклад — А. Павлишина

© Видавництво «Богдан». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

Передмова до другого видання

Краків 1957, 1972

Книжка ця, написана в 1954–[19]56 роках і видана 1957-го, постала з мого зачарування кібернетикою, і тепер вона подекуди анахронічна у верстві фактів, а щодо прогнозів, у ній уміщених, то вони вже або спростовані, або скориговані самим плином часу, який минув від моменту її створення.

Ці слова є, м'яко кажучи, сумнівною рекомендацією для тексту, що мав на меті популяризувати основні поняття кібернетики, а також передбачити її подальший розвиток. Повноцінна модернізація аргументації виявилася неможливою: щоб зберегти первісний намір, книжку довелося б переписувати заново. Однак я не змінив у ній жодного слова, а лише, як скажу нижче, доповнив її окремим додатком. Адже, перечитуючи її, я зауважив, що їй можна приписати певну цінність, щоправда іншу, ніж та, про яку йшлося у початковому задумі. Час зробив «Діалоги» свідченням майже безмежного пізнавального оптимізму, до якого поява кібернетики спонукала не лише мене. Книжка не стільки описує кібернетику чи її засади, скільки мої уявлення про неї наприкінці п'ятдесятих років [XX ст.], — уявлення, які не були суто моєю приватною власністю. Аби ще дужче підкреслити її окремішній характер, я долучив до цього видання згаданий вище додаток. Він містить, по-перше, два критичні нариси, перший із яких коротко обговорює історичні перипетії кібернетики, а другий є матеріалом для вивчення кібернетичної теорії соціопатологічних явищ управління. Перший нарис — це зіставлення поглядів, викладених у «Діалогах», із реальним перебігом подій упродовж шістнадцяти років, що минули між написанням книги та сьогоднішнім. Таке зіставлення виявляє не лише мою наївність; як автор «Діалогів» я був виразником поглядів, доволі поширених у колах ентузіастів кібернетики в п'ятдесятих роках. Порівняння поглядів тих літ із сучасним станом речей є

цікавим внеском в історію науки, позаяк ілюструє оту екстраполяційну прямолінійність, яку провокує в науці, мабуть, кожен її переворот; перспективи подальшого поступу знань тоді видаються нашим сучасникам такими простими, неначе отой складний, сповнений вигинів і глухих кутів рух пізнання, що призводить до чергової революції в науці, саме зараз зупиниться і поступиться місцем експоненціальному примноженню знань — практично вже без жодних відступів чи перешкод. Також згодом регулярно трапляється так, що надмірно оптимістичні надії розминаються з дійсністю, — це явище справдилося і щодо кібернетики. Доречно додати, що реакцією на нього іноді буває пізніший когнітивний песимізм, діаметрально протилежний попередньому оптимізмові, і що така реакція зазвичай є непорозумінням: хоча кібернетика, далебі, не вчинила того, чого від неї найбільше очікували, зокрема, не стала ліками від вузькоспеціалізованої хвороби науки (а мала нею стати як інтер- чи навіть наддисциплінарне знання, що уніфікує і природничі, і гуманітарні науки); вона реалізувала те, чого від неї ніхто не сподівався. Щоправда, цифрові машини не стали рівноправними персональними партнерами людини, зате виявилися незамінним уже сьогодні знаряддям в управлінні глобальною економікою; теорія інформації, щоправда, не стала новим філософським каменем, але сягнула навіть туди, де її допомоги не очікували, зокрема, в теоретичну фізику; прикладів такої розбіжності між очікуваннями та сповненнями можна було б навести ще чимало.

Власне, з огляду на щойно сказане мені здалося, що книжка з долученням до неї додатком матиме певну пізнавальну принаду — особливо сьогодні, враховуючи появу модних футурологічних концепцій, які так часто зводяться до множення вигадливих прогнозів, застарілість чи просто самовисміювання яких через кілька років після появи є доволі поширеним явищем, котре радше

ігнорують адепти футурології, — на шкоду для справи. (Достатньо порівняти, наприклад, те, що Герман Кан [Herman Kahn, 1922–1983] написав про глобальний перебіг світових політичних подій у своїй книжці «2000-й рік», створеній у співавторстві з Ентоні Дж. Вінером [Anthony J. Wiener, 1930–2012] 1987 року, аби переконатися в тому, що все, що трапилося, трапилося геть інакше, ніж передбачали всі ці «канонічні» та «неканонічні» «сценарні прогнози» отієї здоровезної праці). Благо пізнання неминуче важливіше, ніж турбота про авторитет футурологів; і, власне, зіставлення прогнозів і поглядів, висловлених порівняно нещодавно, з актуальними оцінками може багато чому нас навчити.

Друга частина додатку містить нарис, який доповнює висловлені в останніх розділах «Діалогів» роздуми про патологію суспільного управління. Це зауваги нефахівця; умістити їх до книжки мене спонукало те, що її друга частина не застаріла такою мірою, як перша.

І, нарешті, я додав до цього видання два невеликі дослідження, опубліковані колись у часописі *Studia Filozoficzne*, оскільки вони тематично пов'язані з сукупністю аргументації. У першій обговорюється «етика технології та технологія етики», а друга присвячена проблемі «цінностей в біології». Таким чином, перша присвячена водночас питанням соціально-цивілізаційного та етичного порядку, а друга — взаємозв'язку між аксіологією й об'єктом дослідження теоретичної біології. Залучення обох текстів до цього видання я пояснюю наступним чином: «Діалоги» були задумані не як розписаний на голоси трактат про певну нову дисципліну та її можливий розвиток, а як пошук дослідницьких знарядь і засобів, здатних допомогти нам освоїти людський і нелюдський світ. Тобто кібернетику досліджували з погляду її можливих застосувань, а не як «чисту», математикоподібну науку (як хотілося б її бачити окремим ученим). Таким чином, у підсумку «Діалоги»

були водночас вираженням пізнавальної допитливості та тривоги, притаманної думці нашого часу; і саме ця «перша причина» виправдовує залучення до додатку двох вищезгаданих розвідок.

Краків, у грудні 1971 [року]

• • •

Далі — у повній книжці «Діалоги. Наука. Література. Про себе. Книга 5».
nashaknyga.com.ua